

## TEORIJA PRAŠKE ŠOLE O KNJIŽNEM JEZIKU\*

Češka lingvistika je stopila na mednarodno prizorišče v tridesetih letih našega stoletja predvsem z deli Praškega lingvističnega krožka, tako imenovane Praške šole.<sup>1</sup> Metodološko izhodišče teh del je funkcijsko-strukturni vidik; glavno delovno področje je bila spočetka fonologija, sčasoma pa so zbudile v svetu pozornost tudi razprave o teoriji knjižnega jezika. Nekateri sprejeti principi in novi pojmi so se lepo uveljavili pri primerjalnem proučevanju slovanskih knjižnih jezikov in nesporno dali marsikatero pobudo za reševanje aktualnih problemov posameznih slovanskih knjižnih jezikov.

*Problematika knjižnega jezika* je bila obdelana v Praški šoli največ po zaslugi B. Havránka in V. Mathesiusa<sup>2</sup> v vsej širini, tako da so nove raziskave na tem področju mogle in morejo z novimi spoznanji in ob upoštevanju spremenjenih jezikovno-druženih razmer na ta izhodiščna plodno navezovati in jih razvijati. Med najpomembnejšimi dognanji Praške šole je novo, funkcijsko pojmovanje knjižnega jezika, teorije norme in kodifikacije, teorije stilne razslojitve knjižnega jezika in teorije jezikovne kulture, katere sestavni del je tudi lingvistično orientirana teorija jezikovne vzgoje.

Nazori češke lingvistične teorije v zvezi s problematiko knjižnega jezika so se razvijali postopoma; shematično je mogoče ločiti tri obdobja: I. pred nastopom Praškega lingvističnega krožka (dalje PLK), II. programatični nastop PLK, III. sedanje stanje.

I. *Stara teorija* pred programatičnim nastopom PLK leta 1932<sup>3</sup> je istovetila knjižni jezik z *jezikom knjige* in je kot njegovo značilnost poudarjala *konservativnost* jezikovnih sredstev, konservativnost njegove norme. Znani češki jezikoslovec, komparativist in bohemist J. Zubatý<sup>4</sup> je formuliral to pojmovanje zelo pregnantno s temi besedami: »Knjižni jezik, kjer je sploh nastal, je zmerom konservativen, in mora biti konservativen, če naj bo ustaljen, kar je ena njegovih najosnovnejših potreb« (Naše řeč 3, 1919; str. 103). Seveda se je J. Zubatý sam zavedal, da je takšna oznaka knjižnega jezika nekoliko enostranska, zato jo je v nadaljevanju pravilno oslabil: »Če se slovnični, besedni in glasovni neologizmi tako razširijo, da so sposobni življenja, se jim starejše oblike v

\* Članek je izšel v Travaux linguistiques de Prague I, Praga 1964, za objavo v naši reviji pa ga je avtor nekoliko predelal in dopolnil. — Ured.

<sup>1</sup> Lingvistična dognanja Praške šole in njeno tradicijo predstavlja v vsej njeni širini terminološki slovar, ki ga je sestavil J. Vachek, Dictionnaire de linguistique de l'école de Prague, Utrecht-Anvers 1961. Nedavno je izšel ta slovar tudi v ruskem prevodu.

<sup>2</sup> Razprave B. Havránka, ki se tičejo problematike knjižnega jezika, so zbrane v knjigi Studie o spisovném jazyce, Praga 1963, razprave V. Mathesiusa z isto tematiko pa v knjigi Čeština a obecný jazykozpyt, Praga 1947.

<sup>3</sup> S stališča funkcijskega pojmovanja knjižnega jezika je pisan že članek B. Havránka Funkce spisovného jazyka 1929. leta; izoblikovalo se je v plodnih delovnih diskusijah ob pripravah za slovar češkega jezika.

<sup>4</sup> Objavljamo oznako stare teorije s citatom iz članka J. Zubatega, ne zato, ker bi zlasti v njem videli predstavnika preživele teorije, temveč zato, ker njegova pregnantna formulacija zelo dobro karakterizira bistvo stare teorije. O odnosu predstavnikov nove teorije do J. Zubatega, ki so ga priznavali za svojega učitelja, prim. predgovor k zborniku Spisovná čeština a jazyková kultura, Praga 1932.

knjižnem jeziku sčasoma umaknejo.« Tudi za nas je nesporen zaključek logičnih izvajanj v prvem delu oznake knjižnega jezika: ustaljenost (stabilnost, in to »prožna stabilnost«, da uporabimo Mathesiusov izraz<sup>5</sup>) je ena najosnovnejših potreb knjižnega jezika. Ne moremo pa soglašati s trditvijo, da je konservativnosti jezikovnih sredstev jamstvo za njegovo ustaljenost. Nasprotno, izkušnje nas uče, da so zaradi poudarjanja konservativnosti knjižnega jezika imeli pri kodificiranju prednost zastarevajoči elementi pred živimi, to pa ustaljenosti ni podpiralo, ampak jo je rušilo.

Stara teorija je videla v knjižnem jeziku nasprotje tako imenovani ljudski govorici. Ta ji je bila »naravna«, medtem ko ji je bil knjižni jezik »umeten«. (»Umeten« ji je bil tudi zato, ker je bil izpostavljen posegom teorije — in reči smemo, da so bili ti posegi po krivdi starejše teorije marsikdaj res umetni, medtem ko se je ljudska govorica razvijala brez kakršnih koli posegov teorije.)

Nasprotje med knjižnim jezikom in ljudsko govorico se je poudarjalo tudi z nasprotji v glavnih značilnostih in lastnostih teh jezikovnih tvorb, to je z nasprotji *pisnost — govornost, monolognost — dialognost, konservativnost — živost, javnost — zasebnost*. Te značilnosti in lastnosti se tičejo značaja tvorbe, njene funkcije in njenih sredstev. To pomeni, da je bila po stari teoriji razlika med knjižnim jezikom in tako imenovano ljudsko govorico v tem, da je v knjižnem jeziku videla pisan jezik, jezik monoložnih sporočil za javnost, čigar sredstva imajo pretežno konservativen karakter. Z ozirom na ta osnovna nasprotja bomo skušali podati razvojno linijo češke teorije knjižnega jezika.

II. *Nova teorija knjižnega jezika*, ki je bila predstavljena v programatičnem nastopu PLK 1932 in bila potem postopoma izpopolnjena, je v pojmovanju knjižnega jezika uveljavljala predvsem *funkcijski vidik*. To teoretično izhodišče in tudi večji ozir na karakter ter zlasti na potrebe sodobne češke jezikovne prakse sta prišla do izraza v spremenjenih pogledih na značilnosti knjižnega jezika in njegove norme.

Nova teorija je videla v knjižnem jeziku polifunkcijsko tvorbo, z več stilnimi plastmi, za razliko od vsakdanje, ljudske govorice, ki je v bistvu monofunkcijska in služi za preprosto sporazumevanje. Temu polifunkcijskemu značaju in zahtevi po stilni razslojitvi morajo biti prilagojena tudi jezikovna sredstva in to je treba imeti pred očmi pri njihovem vrednotenju. Nasprotji *pisnost — govornost, konservativnost — živost*, v katerih je videla stara teorija glavne značilnosti nasprotja knjižni jezik — ljudska govorica, so zdaj iskali in reševali znotraj knjižnega jezika in njegove norme<sup>6</sup>. Reševanje teh nasprotij znotraj knjižnega jezika in njegove norme je omogočal *princip variantnosti* jezikovnih sredstev, variantnosti, ki je včasih prešla v stilno diferenciranost<sup>7</sup>. Tradicionalna norma ostane po tem novem pojmovanju osnova knjižne norme, vendar se v polni meri upoštevajo novi elementi, ki so z razvojnega vidika mlajši, s sinhroničnega vidika živi, z vidika nadaljnjega razvoja progresivni. Ta nova sredstva, ki so s stališča strukture pravilna, zakonita, postanejo del knjižne norme; tako si stojita nasproti prejšnja, historična pravilnost in pravilnost sedanje jezikovne strukture.

<sup>5</sup> Prim. V. Mathesius, O požadavku stability ve spisovném jazyce, v zborniku Spisovná čeština ... in potem v zborniku Čeština a obecný jazykozpyt, str. 415.

<sup>6</sup> Razmejitev pojmov norma in kodifikacija je trajna zasluga nove teorije; prim. o tem Al. Jedlička, K problematice normy a kodifikace (Oblastní varianty ve spisovné normě), Slovo a slovesnost 24, 1963, str. 9. sl.

<sup>7</sup> Prim točko II, 4a, Ilc citiranih Splošnih načel, zdaj tudi v zb. Studie o spis. jazyce, str. 113,115.

Izhodišče za poznavanje knjižne norme so tudi v pojmovanju PLK predvsem pisana sporočila, toda upoštevajo se tudi govornjena, to je — po tedanji formulaciji načel PLK — *ustna jezikovna praksa* intelektualnih krogov, brez osebne lokalne ali žargonske obarvanosti<sup>8</sup>. V tedanji situaciji pomeni tako razširjeno izhodišče predvsem podporo živim elementom v normi, ne pa še polno sprejemanje specifičnih govornjenih elementov v kodifikacijo. Bila je pa še ena omejitev, ki jo je narekovala tedanja specifično češka jezikovna situacija: v istem zborniku *Spisovná čeština a jazyková kultura*, v katerem je med *Splošnimi načeli* zahteva, da je treba pri proučevanju norme sodobnega knjižnega jezika upoštevati tudi ustno jezikovno prakso, ugotavlja V. Mathesius, da ni izbrane češke konverzacije<sup>9</sup>, torej posebnega konverzijskega stila kot posebne variante govornega stila. To pomeni, da so jih zanimala v prvi vrsti govornjena sporočila izven okvira govornega stila. Zato tedaj ni stopalo v ospredje nadaljnje nasprotje, s katerim se danes tudi v okviru knjižnega jezika često srečujemo, nasprotje javnost — zasebnost.

Kaj je za pojmovanje knjižne norme pomenilo reševanje teh nasprotij? Rekli smo, da jih je omogočal reševati princip variantnosti jezikovnih sredstev v normi. Aktualen je bil predvsem problem *razvojno pogojenih variant*. Polemična dominanta nove smeri je bila naperjena prav proti arhaiziranju kodifikacije, proti poudarjanju stare teorije o konservativnosti knjižnega jezika. Problem razvojno pogojene variantnosti jezikovnih sredstev je bil v novi teoriji v principu rešen. To seveda ne pomeni, da so bili v kodifikaciji takoj in zadovoljivo rešeni vsi posamezni primeri variant, zlasti morfoloških, da so bile skladno z dejansko knjižno normo pod vplivom teorije PLK kodificirane vse razvojno pogojene variante<sup>10</sup>. Ta princip se je realiziral postopoma, v nekaterih konkretnih primerih šele v zadnjem času (prim. kodifikacijo živih variant glagolskih oblik *peču, peč*, inf. *řict, pčct*, zaimenskih oblik A. sr. spola *ho*, G. m. in sr. spola *jej, něj* kot govornih oblik ipd.). Proces diferenciacije jezikovnih sredstev je v knjižni normi slej ko prej živ, zato so od časa do časa potrebne v kodifikaciji spremembe. Ta proces ima, posebno kar zadeva njegovo hitrost, tudi svoje socialne vzroke: spremenjen položaj v jezikovni komunikaciji, naraščanje števila aktivnih uporabnikov knjižnega jezika, večja razširjenost sporočil v knjižnem jeziku ipd. Poteka sicer znotraj knjižne norme, toda kot izravnavanje z vsakdanjo govorico (gl. dalje).

V knjižni normi se razvojno pogojene variante včasih stilno diferencirajo: prihaja do njihove stilne diferenciranosti na liniji ozko knjižno\* — govorno. Ločimo sicer tri stopnje diferenciacije, ozko knjižno — nevtralnno — govorno, toda v konkretnih primerih se realizira le binarno nasprotje; tako si stojijo nasproti:

<sup>8</sup> Prim. Obecné zásady pro kulturu jazyka, zdaj v cit. zb. Studie . . . , str. 112.

<sup>9</sup> Prim. zb. Spisovná čeština a jazyková kultura, str. 23.

<sup>10</sup> O vplivu nove teorije knjižnega jezika na kodifikacijo knjižne češčine prim. članka B. Havránka v reviji Slovo a slovesnost 1, 1935 in 10, 1947/48, zdaj tudi v zb. Studie . . . , str. 119 sl. in 133 sl.

\*Izraz *ozko knjižno* je zasnila rešitev, ker v slovenščini za zdaj še nimamo primernega termina, s katerim bi ločili češko spisovný jazyk — knjižni jazyk ali nemško Schriftsprache — Buchsprache. Gre za razlikovanje med jezikovnimi sredstvi, ki so omejena samo na pisane oziroma tiskane tekste, ter ostalimi, ki so možna tudi ali samo v govornem stilu knjižnega jezika. V slovenščini sta npr. obliki 3. os. mn. *pojó, hité* ozko knjižni, ker v govornem stilu nista v navadi, medtem ko sta obliki *pojejo, hitijo* nevtralni; to je enakovredni v obeh stilih. Po drugi strani je npr. v teku proces, da postane dolgi infinitiv *ozko knjižna* oblika, ker v govorni stil prodira kratki infinitiv. — Op. prev.

ozko knjižno sredstvo (in hkrati nevtrarno) proti govornemu sredstvu:

češ. *mohu* — *můžu*

govorno sredstvo (in hkrati nevtrarno) proti ozko knjižnemu sredstvu:

češ. *nést* — *něsti*

S stališča sočasne knjižne norme ni mogoče govoriti *ozastarelih sredstvih* kot delu te norme. V nji so z razvojnega vidika samo starejša ali mlajša sredstva. Imamo seveda *historizme*, to je elemente, največ leksikalne, ki služijo za pomenovanje minule stvarnosti (razvojni aspekt je torej izven jezika), in *arhaizme*, to je sredstva, ki niso last sodobne norme, ki pa se uporabljajo z umetniškimi cilji v sodobnem umetniškem stilu. Starejša ali mlajša sredstva kot del knjižne norme so bodisi stilno nediferencirana in je tedaj razvojno vrednotenje za jezikovno prakso brez pomena (je pa seveda važno za ugotavljanje razvojnih tendenc v normi), ali pa so stilno različna, večinoma kot nasprotje ozko knjižno — govorno.

Nova teorija knjižnega jezika je torej proti poudarjanju konservativnosti kot značilnosti knjižnega jezika, morala pa je nastopiti tudi proti zgrešenemu istovetenju ali zamenjavanju knjižne norme z ljudsko. Poudarjanje konservativnosti je za staro teorijo pomenilo sicer na eni strani možnost, da je ostro ločila knjižni jezik (ki mu je kot značilnost prisojala konservativnost) od ljudske govornice (kot živega jezika), toda na drugi strani je samo sebe pobijala s tem, da je često jemala za kriterij konservativnosti (po njenem pojmovanju torej pravilnosti) ljudsko govornico, ko se je sklicevala na enakšno stanje v nji. Ta kriterij se je opiral na predpostavko, da je ljudska govornica ohranila starinskost, da se je ubranila novotarij in v češki jezikovni situaciji tudi tujih vplivov. V tem se je hkrati izražalo nezaupanje v jezik mest in v knjižni jezik kot tak. Nova teorija je to protislovnost rešila s tem, da je uveljavila funkcijski vidik: knjižni jezik in vsakdanja govornica sta v stalni zvezi, vendar se tudi temeljito razlikujeta po funkciji. Ta funkcijska razlika je bila seveda polemično zaostrena proti stališču stare teorije, in to je na drugi strani izzivalo določeno pretiravanje ekskluzivnosti knjižne norme in tudi preprečevalo, da bi bila do kraja rešena nekatera druga nasprotja v knjižni normi (nasprotje pisnost — govornost).

Poleg problema razvojno pogojenih variant, ki je bil za novo teorijo največjega pomena, je morala nova teorija do neke mere rešiti tudi problem *variant, ki so nastale na osnovi teritorialne diferenciranosti*. Najprej ga je morala rešiti v *pravorečni normi*<sup>11</sup>, torej pri pojavih, ki so specifični za govornjeni jezik, in mogla ga je rešiti na novi teoretični podlagi. Vidik konservativnosti kot značilnosti knjižnega jezika je bil opuščen. Ta vidik je podpiral hegemonijo geografsko centralnih elementov, elementov historičnega izhodišča knjižnega jezika (prim. starejše omejevanje baze za pravorečno normo na izgovor praških izobražencev). Geografski in socialni vidik v novi teoriji nista več zoževala baze pravorečne norme; zato so bile lahko sprejete vanjo tudi pokrajinske variante (prim. zlasti izgovor skupine *sh-* kot *zh-* idr.). Že v *Splošnih načelih* citiranega zbornika je bila izražena zahteva po funkcijski diferenciranosti v pravorečju in zahteva po določitvi tipov izgovora na tej funkcijski osnovi. Vendar variante v izgovoru v prvi fazi aplikacije te teorije niso bile vrednotene stilno; problematika stilnega vrednotenja pravorečnih variant stopa

<sup>11</sup> Prim. M. Weingart v zb. *Spisovná čeština* . . . , str. 188.

šele danes v vsej širini pred teorijo knjižnega jezika in še le v tem splošnem okviru je mogoče reševati tudi vprašanja stilne diferenciranosti pokrajinskih pravorečnih variant.

Problem dubletnih sredstev knjižne norme kot posledice pokrajinske diferenciranosti pa se tudi starejši teoriji PLK ni kazal v vsej svoji širini, na vseh področjih jezikovne stavbe. Zakaj ne?

1. Treba je bilo, kot že rečeno, izbojevati predvsem rešitev razvojno pogojenih variant; to je bilo povezano z bojem proti poudarjanju arhaične kodifikacije in v tem je bila polemična dominanta nove teorije.

2. Jezikovno-družbeni položaj še ni bil takšen, da bi se lahko občutneje spremenil značaj knjižnega komuniciranja in tudi knjižnega uzusa, kar bi še le zaostroilo problem pokrajinske variantnosti jezikovnih sredstev. Zato je bil ta problem rešen najprej tam, kjer je to zahtevala jezikovna stvarnost — v pravorečju.

3. Seveda so bili dani pogoji tudi za rešitev te problematike, in sicer s tem, da je bil usvojen princip variantnosti jezikovnih sredstev v knjižni normi.

Dejstvo, da problem pokrajinskih variant ni bil postavljen in rešen v vsem svojem obsegu, je bilo krivo, da so se pri vrednotenju nekaterih obstoječih dubletnih sredstev v knjižni normi že dalj časa delale tudi napake, ker pač ni bil jasen njihov pokrajinski izvor in značaj ter ni bila objektivno določena njihova stilna vrednost.<sup>12</sup>

III. Danes je problem variant, nastalih zaradi pokrajinske diferenciranosti, nesporno aktualen. Seveda se moramo vprašati, ali je taka variantnost sploh združljiva s pojmovanjem knjižne norme, z zahtevo po njeni enotnosti v nacionalnem obsegu, in ali je prav, da kodifikacija upošteva in dopušča pokrajinske variante, ki se pojavljajo v knjižni normi. Toda če priznamo načelo variantnosti sredstev v knjižni normi na splošno, potem tudi pokrajinske variantnosti ne moremo odklanjati. Upravičenost razvojno pogojenih variant je izven dvoma, če razumemo normo ne kot nekaj statičnega, ampak dinamičnega, kakor je to tudi knjižni jezik. S kodificiranjem razvojno pogojenih variant se izravnava statična — po svojem značaju nujno statična — kodifikacija z dinamiko norme. Razvoj norme poteka preko variant. Le-te neredko pričajo o prehodu iz ene strukture v drugo in njihova pozitivna vloga je v tem, da so včasih sredstvo stilne diferenciacije. Še vedno pa ni zadovoljivo rešen zelo važen problem, do kod naj kodifikacija zajame variantnost.

*Aktualnost pokrajinskih variant* je v tesni zvezi s sedanjo jezikovno-družbeno situacijo in z značajem današnje jezikovne prakse in njenih pogojev. Za značaj današnje prakse, obenem s posledicami za značaj sedanje knjižne norme, so važni predvsem tile momenti:

1. *Povečan delež govornjenih sporočil* v današnjem javnem življenju. Pri tem ne gre samo za kvantitativno povečanje teh sporočil, ampak tudi za njihovo vlogo in pomen v sedanjem javnem življenju. Naj opozorim npr. samo na govornjena strokovna sporočila v zvezi s populariziranjem znanosti ali na govornjena publicistična sporočila (v razviti radijski in televizijski publicistiki) in končno tudi na vlogo govornjene besede v gledališču, filmu ipd. Temu je treba dodati še govorna sporočila v knjižnem jeziku, ki so prav tako važna za ugotavljanje knjižne norme.

<sup>12</sup> Pim. Al. Jedlička v cit. članku K problematice normy . . . , str. 9 sl.

2. Dialogna oblika, dialognost,<sup>13</sup> ki je značilna za govorna, razgovorna, torej v glavnem javna sporočila (obenem z njihovo spontanostjo, nepripravljenostjo), prodira danes čedalje bolj v sporočila javne komunikacije. Dialogne oblike se danes često poslužuje radijska in televizijska publicistika, deloma tudi novinarska (prim. številne in priljubljene zapise »okroglih miz« in razgovorov, ki se ne vršijo pred javnostjo, ampak v zaprtem krogu, vendar pa z namenom, da bi jih objavili).

Prav ti momenti pa podpirajo uveljavljanje pokrajinskih elementov v knjižnem uzusu in ne morejo ostati brez posledic za knjižno normo. V pisanih sporočilih ima večji vpliv naravni pritisk tradicionalne knjižne norme, v govorjenih pa spontano prodirajo tudi novi elementi, med drugim elementi pokrajinskega uzusa govornikov. Ne mislim pri tem na narečne elemente, ampak na teritorialno širše, takšne, ki imajo tendenco, da postanejo ali pa že so variantna sredstva knjižne norme. Seveda je jasno, da sta mera in stopnja prodiranja teh elementov v knjižni uzus odvisni od raznih činiteljev in da gre v mnogo primerih samo za individualno uporabo pokrajinskega elementa v konkretnem sporočilu, ne pa za prodor variante v knjižni uzus in še manj za manifestacijo variantnosti v knjižni normi. Pripomniti je tudi treba, da imajo momenti, ki sem jih navedel kot značilne za sedanjo javno jezikovno prakso, za značaj knjižne norme še druge, včasih negativne posledice.

Kakšno je stališče današnje češke teorije knjižnega jezika do teh aktualnih vprašanj? Gre za vprašanja, ki so del širše problematike razmerja med knjižnim jezikom in vsakdanjo govorico, s tem pa se je češka lingvistika v zadnjem času veliko ukvarjala. Sami problematiki pokrajinskih variant v knjižni normi pa je lingvistika (ne samo češka) posvečala do zdaj le malo pozornosti. Z geografsko razširjenostjo in geografsko diferenciranostjo sredstev nacionalnega jezika so se doslej bavili večinoma dialektologi. Kolikor se je češka lingvistika sploh ozirala na pokrajinske variante v knjižni normi, so bile to — z izjemo že omenjenih pravorečnih variant — predvsem pripombe k leksikalnim variantam (kot *truhlář* — *stolař*, *překážet* — *zavazet*), in to s stališča zahodnih in vzhodnih pokrajinskih variant.<sup>14</sup> Glasovne in morfološke pokrajinske variante pa so bile doslej prezrte. Posredno nas je opozarjalo nanje različno vrednotenje nekaterih takšnih sredstev v opisovanju besednega zaklada ali slovnične zgradbe, pri čemer je prihajal do izraza tudi individualni jezikovni čut lingvistov (o tem priča npr. konfrontacija nekaterih vrednotenj v *Příručním slovníku jazyka českého* in slovarju Váše-Trávníčka, v slovnicaх Trávníčka in Havránka-Jedličke, v delih Vl. Šmilauerja in Fr. Kopečnega o sintaksi).

V zvezi z uveljavljanjem pokrajinskih variant v knjižni rabi in normi nastajajo za teorijo knjižnega jezika nekatera bistvena vprašanja. To je zlasti problem meje med pokrajinskimi variantami, ki so že del knjižne norme ali imajo tendenco, da to postanejo, in neknjižnimi pokrajinskimi variantami, v prvi vrsti problem ugotavljanja te meje. Nadalje je to problem stilnega vrednotenja pokrajinskih variant v knjižni normi. Drugje<sup>15</sup> sem že skušal pokazati, da imajo pokrajinske variante v knjižni normi včasih relativno stilno vrednost.

Teorija knjižnega jezika mora iskati zadovoljive rešitve problemov, ki jih postavlja pred jezikoslovje jezikovna praksa in njene potrebe. Gre za proble-

<sup>13</sup> O nasprotju dialogne in monologne oblike kot besedotvornih činiteljev prim. E. Pauliny v rev. Slovo a slovesnost 16, 1955, str. 20 sl.

<sup>14</sup> Prim. Bělič, Sedm kapitol o češtině, Praga 1956, in Slovo a slovesnost 25, 1964, str. 11.

<sup>15</sup> Prim. cit. članek K problematice normy . . . , Slovo a slovesnost 24, 1963, str. 9. sl.

matiko razmerja med knjižnim jezikom in vsakdanjo govorico, za dotikališča in izravnavanje obeh norm<sup>16</sup>, za variantnost sredstev znotraj knjižne norme. Pokazali smo, da se nasprotji pisani jezik — govorni jezik, konservativnost — živost nič več ne istovetita z nasprotjem knjižni jezik — vsakdanja govorica. Pač pa ostaja nasprotje javnost — zasebnost še vedno v glavnem povezano z razlikovanjem knjižnega jezika in vsakdanje govorice: knjižni jezik je predvsem sredstvo javne komunikacije, medtem ko se vsakdanja govorica omejuje na zasebno komunikacijo. Danes seveda to nasprotje slabši in se zdi včasih bolj kot nasprotje znotraj knjižnega jezika. Dokaz tega je v dejstvu, da se v okviru knjižnega jezika oblikuje govorni stilni tip kot ena izmed oblik zasebne komunikacije.

Značilnost norme knjižnega jezika je v primeri z vsakdanjo govorico njena enotnost (to kajpada ne izključuje eksistence variantnih sredstev). Nasprotno pa je za vsakdanjo govorico značilna variabilnost sredstev, pokrajinska in socialna. V današnjem jezikovnem razvoju ugotavljamo zbliževalne tendence med knjižno normo in normo vsakdanje govorice. S tem seveda ne nameravamo zanikati delovanja nasprotne, razlikovalne tendence, ki prihaja do izraza z razvijanjem in uveljavljanjem specifično knjižnih sredstev, posebno v znanstvenem stilu.<sup>17</sup>

IV. Nove možnosti za proučevanje teoretičnih vprašanj knjižnega jezika in za reševanje problemov knjižne norme prinaša nesporno tudi povezanost sodobnega jezikoslovja z nekaterimi novimi strokami. V mislih imam npr. apliciranje pojmov in metod *teorije informacij*<sup>18</sup> pri reševanju vprašanj jezikovne prakse, uporabo statističnih metod pri raziskovanju jezikovnih dejstev<sup>19</sup> itd. Ni dvoma, da znanstveno podprto in dobro interpretirano statistično raziskovanje lahko da koristne rezultate npr. pri ugotavljanju sodobne knjižne norme, pri proučevanju njenega gibanja in njenega izravnavanja z drugimi normami nacionalnega jezika ipd. Prav tako postaja danes na področju knjižnega jezika aktualna *sociološka orientacija* jezikoslovnih raziskav. Uspešna je pri proučevanju odnosa uporabnikov knjižnega jezika in tudi adresatov knjižnih sporočil do njegove norme in do gibanja v nji, do stilnih tipov knjižnega jezika (npr. do govornega tipa), do razvojno ali pokrajinsko, event. socialno pogojene diferenciacije jezikovnih sredstev. To proučevanje je zelo važno tudi za jezikovno vzgojo v širokem pomenu besede, za njeno vsebino in njene metode.<sup>20</sup>

Pri obravnavanju problematike knjižnega jezika smo izhajali iz poti in izkušenj češkega jezikoslovja in tudi iz ilustracij na češki jezikovni situaciji. Gre seveda za probleme splošnega značaja, s katerimi se v različni meri in z različno specifičnostjo jezikovno-druženih pogojev srečujemo tudi v drugih jezikih. V sedanjem razvoju slovanskih knjižnih jezikov ugotavljamo zelo podobne razvojne tendence (npr. v besednem zakladu), čeprav se konkretne manifestacije teh tendenc in njihovih rezultati zaradi strukturne in funkcijske specifičnosti jezikov lahko razlikujejo. Tu se zato ponuja ugodna priložnost za izmenjavo delovnih izkušenj in za razvijanje sodelovanja pri proučevanju in reševanju problematike posameznih nacionalnih knjižnih jezikov.

Prevedel B. U.

<sup>16</sup> Prim. diskusijo o razmerju med pogovorno in knjižno češčino, Slovo a slovesnost 22, 1961 do 24, 1963 (tu zlasti povzetek B. Havránka, str. 254 sl.).

<sup>17</sup> Prim. K. Hausenblas, Styl jazykových projevů a rozvrstvení jazyka, Slovo a slovesnost 23, 1962, str. 200 sl.

<sup>18</sup> Prim. zbornik prevedenih razprav Teorie informace a jazykověda, Praga 1964, dalje npr. L. Doležel, Kybernetika a jazykověda v zb. Kybernetika ve společenských vědách, Praga 1965.

<sup>19</sup> Prim. zbornik Cesty moderní jazykovědy, Praga 1964, in tam zlasti razpravo P. Nováka in M. Těšitelove Kvantitativní lingvistika.

<sup>20</sup> Prim. Al. Jedlička, O jazykové výchově, Slovo a slovesnost 10, 1947/48, str. 142 sl.